

**ERZURUM TÜRKÜLERİNİN ACI BİR YÖNÜ: GURBET,
AYRILIK VE ÖZLEYİŞ**
**THE SORROWFUL SIDE OF ERZURUM FOLK SONGS:
ABROAD, SEPERATION AND LONGİNG**

Ahmet Faruk KARADAŞ

Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ahmetfaruk.karadas18@ogr.atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7892-4532>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 01.09.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 20.10.2021
Sayfa | Pages : 162-178
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.987987>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ERZURUM TÜRKÜLERİNİN ACI BİR YÖNÜ: GURBET, AYRILIK VE ÖZLEYİŞ

Ahmet Faruk KARADAŞ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 162-178

ÖZ

Halk edebiyatında zengin içeriğiyle ön plana çıkan türküler; yüzyıllar boyunca, çıktığı yörenin insanların psikolojik durumunu, siyasal ve sosyal yapısını, örf ve âdetlerini, çeşitli icrâ ortamlarında, çoğunlukla sâz eşliğinde seslendiren âşıklar tarafından dinleyicisine aktarılmıştır. Terennüm kılıfına bürünerek, insan halinin dolaylı anlatımının bir örneği olan türküler, tıpkı bir ayna gibi kişinin duygu ve düşüncelerini yansıtmıştır. Geçmişle günümüz arasında bağ kuran türküler, her olaya istinaden dinlenmiş, söylenmiş ve sevenlerin gönlündeki yerini daima korunmuştur. Ayrıca türküler, olay merkezli olduğu için günümüz kuşağına kültür aktarımında daima önemli rol üstlenmiştir. Bundan dolayı türküler, sosyolojik araştırmalarda kaynak olarak önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada, TRT repertuarına kayıtlı 268 kırık hava, 40 uzun hava ve kaynakçada gösterilen eserlerdeki Erzurum türküleri incelenmiş; gurbet, ayrılık ve özlem temalı 26 türkü ayırt edilmiştir. Seçilen bu türkülerin temalarının yerine kullanılan motifler de gösterilmiş ve sonuç olarak, türküler bir nevi kimlik tahlili olduğu ve içerisinde tarih, coğrafya, psikoloji gibi ilimleri barındırdığı için bir araştırma aracı olabileceği aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Türkü, Gurbet, Ayrılık, Özlem.

THE SORROWFUL SIDE OF ERZURUM FOLK SONGS: ABROAD, SEPERATION AND LONGING

ABSTRACT

The folk songs that stand out in folk literature with their rich content; for centuries, the local people' mental state, political and social structure, customs at the various musical environments generally in company with "sâz" are presented to the folk songs listeners by bards. The folk songs that disguise as singing pleasantly and are a precedent of human nature implication reflect person's feelings and thoughts according as a mirror. The folk songs that connect from past to present are listened according to the listener's various moods, are singed and have a special place in the lover's heart. Because of accurence-centric, the folk songs also play an important role in cultural transfer for youth of today. Because of this, folk songs have gained an important place as a source in sociological research. In the article Erzurum folk songs at the reperence, 268 regular folk song, 40 irregular folk song which have been recorded on TRT repertoire are analyzed; the themus of abroad, seperaiton, longing in 26 folk songs are identipied. Consequently, motives that are used to the place of selected the folk songs's themes and the folk songs are a sort af identity analysis. Folk songs can be a research interest because they invalve history, geography, psychology etc.

Keywords: Erzurum, Folk Songs, Abroad, Seperation, Longing.

Giriş

Yaz gelende çıkam yayla başına

Kurban olam toprağına taşına

Zalim felek ağı kattı aşına

Ağam, nerden aşar yolu yaylanın?

Anonim halk edebiyatının zengin ürünlerinden biri olan türküler, dil, edebiyat ve tarih gibi kavramlarla bütünleşerek, Türk milletinin kimliğini oluşturur. Tıpkı bir hazine mahiyetinde olup toplumun örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini içerisinde saklamaktadır ve ezgi ile buluşunca bir ayna gibi bu değerleri dinleyicisine yansıtmaktadır. Günümüzde türküler yapılarına göre, konularına göre ve ezgilerine göre ayrılmaktadır. Zira türküler ezgiyle sevilir ve ezgiyle akılda kalır. Çünkü türküler ezgiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ancak halk şiiri üzerinde çalışanlar tarafından türkülerin bu ezgi boyutu ihmal edilmiştir. Bundan dolayı türküler işlevlerine göre sınıflandırılmıştır (Aça, 2008: 191).

Türkü teriminin anlamı TDK sözlüğünde “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” olarak açıklanmaktadır. Çeşitli tanımlamalarla açıklanan “Türkü” terimi benzer görüşleri beraberinde getirmiştir. Bu görüşlerden en kabul göreni türkü kelimesinin Türk’ten türediği ve Türklere özgü olduğudur (Yakıcı, 2007: 34). Ayrıca türkü kelimesi çoğu Türk boylarında farklı isimlerle anılmaktadır. Azerbaycan Türkleri “Mahnı”, Özbekler “Halk Koşığı”, Tatarlar “Halk Cırı” demektedir. Dîvânü Lugâti't-Türk'te ise türkü karşılığına “ır”, “yır” terimleri kullanılmaktadır (Atalay, 1992: 3).

Türkü adını taşıyan ilk esere, XV. yüzyıl başlarında Doğu Türkistan civarında rastlanmıştır. Dönemin ünlü edebiyatçısı Alî Şîr Nevayî, "Mizanu'l-Evzan" adlı eserinde "Türki" terimine yer vermektedir. Anadolu topraklarındaki ilk örneğin ise XVI. yüzyılda Öksüz Dede tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Sade ve halkın anlayacağı dile yakın olan türküler, çoğunlukla hece ölçüsüyle yazılmıştır (Yakıcı, 2010: 93).

Geçmişle günümüz arasında bir bağ kuran ve yeni kuşağa kültür aktarımında bulunan türküler; her olaya istinaden söylenmiş, daima gönüllerdeki yerini korumuş, tek mısrası dahi olsa çoğunlukla atasözü mahiyetinde olduğu için ezberlenmiştir. Bundan dolayı, bir kişinin doğumundan ölümüne kadar, türküler hep yanı başında olmuştur. Hayatımızın her anında yer edinen türküler; gurbete düşenlere sığınak, genç

kızlara kına, düğünlerde halay, mezar başlarında ağıt, savaş meydanlarında yiğitlik göstergesi olmuştur.

Her türkü mutlak bir olayın eseri... Her türkü, toplumu derinden etkileyen bir olay sonucunda yakılmıştır bağı yanıklar tarafından... Onun için de, her türkü de bir olayın hikâyesi vardır. Umutsuz aşkların, gurbette çekilen acıların, sonu gelmeyecek olan hasretliklerin, kötü sonla biten tertemiz aşkların, yiğitliklerin, kıskançlıkların hikâyeleri anlatılır türkülerde... Bu sebeple; Anadolu insanının sosyolojik anlamda bir çok gerçeğine de parmak basmaktadır türküler (Bingöl, 1999: 19).

Bundan dolayı, şehirlerin ve yöre insanların sosyolojik ve psikolojik araştırmalarında, öncelikli olarak incelenmesi gereken ürünler türkülerdir. Yahya Kemâl'in, "Bizim romanlarımız, türkülerimizdir." sözü de bu açıklamayı doğrular niteliktedir.

"Onda halkımızın acıları, sevinçleri, aşkları, büyükleri sadelik içinde yüzyıllar boyunca bütün canlılığı ile sürüp zamanımıza kadar gelmiştir. Türkülerimizde Millî mûsikîmizin bütün özellikleri yaşamaktadır" (Akselçuk, 1959: 17).

1. Erzurum Türküleri

Erzurum'da türkü ile ilgili çalışmalar 1939 yılında telgrafçı Galip Bey ve Ali Rıza Bey 'in kurmuş olduğu "Erzurum Mûsikî Birliği" topluluğuyla başlamış olur. Sesleri güzel olan öğretmenlerden Hafız Faruk Kaleli ile Hafız Ömer Bey'de bu birliğe katılırlar. Fakat üyelerin aktif rol oynamamasından dolayı birlik kısa sürede dağılmıştır. Buradan ayrılan Hafız Faruk Kaleli, Halkevi'nin folklor kolu bünyesinde düzenlediği "Halk Geceleri"nde kendisinin küçük öğrencilerinden ve folklor koluna mensup gençlerden oluşturduğu halk türküleri korosu, yıllarca Erzurum'da ve çeşitli illerde başarılı konserler vermiştir. İlk derleme çalışmaları ise 1929 yılında Ferruh Arsunar, Mahmut Rağıp Gazimihal ve Yusuf Ziya tarafından yapılmıştır. 1937 yılında Ankara Konservatuarı tarafından düzenlenen derleme çalışmalarına Muzaffer Sarısözen, Ferit Alnar, Arif Atıkan gibi usta isimlerde katılmıştır (Bulut, 1984: 107).

Türkiye sahasında yapılan türkü araştırmalarında, TRT repertuarına en çok türkü kazandıran iller arasında, Sivas'tan sonra Erzurum ikinci sırada yer alır. (Eriş, 2012: 218) Bu kadar çok türküye ev sahipliği yapması, şehrin birtakım siyasal ve sosyal sorunlar yaşadığının göstergesidir. Savaşlar, doğal afetler, ikili ilişkiler ve fikir ayrılıklarının yaşanması, bir toplumsal rapor niteliğinde olan türkülerini doğurmuştur. Yaşanan bazı durumlar kişiyi çoğu zaman göçe, gurbete

zorlamıştır. Bu ayrılık yüzünden geride bırakılanlar her zaman özlenmiş ve bırakıp gitmek zorunda kalanlar da daima özlem duymuşlardır. Gurbetin bu soğuk yüzü elbette ki türkülerin ana temalarından biri olmuştur ve ayrılıktan duyulan acılar türkülerle dile getirilmiştir. Ağıt, sevda, maya, tatyan türü türkülerde bu konuların temelleri atılmıştır. Erzurum yöresinde de derlenen çoğu türkünün içeriğini, sevda türü oluşturur ve gurbet teması da bu türlerin içerisinde ağırlık gösterir.

Yalnız şiirlerin, edebiyat ve sanat eserlerinin değil, türkülerin de önemli temasıdır ayrılık. Taşdığı olumsuz çağrışıma ve içerdiği acılı yaşam biçimine karşın, oluşturucu bir güçtür. Ayrılık olmasaydı, türkülerden bazıları da olmayacaktı kuşkusuz. Bu yaşantıyı ortaya çıkaran durum, kalbin yakınlığıdır. Kalplerin yakın ve bir olduğu yerde, gerçek anlamda ayrılıktan söz edilebilir. Kalpleri yakın olmayan insanların ayrılığı da söz konusu olmaz (Taşdelen, 2006: 183).

1.2. Erzurum Türkülerinde Gurbet Teması

Gurbet, kişinin memleketinden uzak yaşamasıdır. Bu uzak kalış, gurbete düşeni türkü dinlemeye ve yazmaya yönlendirmiştir. Erzurum türkülerinde işlenen *gurbet* teması, bu yöre insanının uzak diyarlarda ne gibi sorunlar yaşadığını, aynı zamanda kişinin bu sorunlara ne gibi çözümler bulunduğunu içerisinde barındırmaktadır.

Gurbetin acı yönü çoğu şair tarafından eserlerinde ele alınmıştır; şairler çeşitli tanımlar ve benzetmeler yaparak gurbeti farklı terimler içinde göstermeye çalışmışlardır. Kişinin gurbet ellerinde zorluk çekmesi onu farklı bakış açılarından bakmaya zorlamıştır. Reyhani, "Yattım Gurbet Elde Gam Yastığına" isimli türküsünde gurbeti bir dağ, gamı ise bir yastık gibi göstererek ve devamında ayrılığın ölümden daha zor olduğunu söyleyerek bu durumdan şikâyetini anlatır:

*Yattım gurbet elde gam yastığına
Dağ gibi üstüme geldi ayrılık
Eşim dostum soldu gitti bağ gibi
Etti bölük bölük böldü ayrılık*

*Gurbet eli dertli için yapmışlar
Çatısını çile ile çatmışlar
Ölüm ile ayrılığı tartmışlar*

Elli dirhem fazla geldi ayrılık (Türküpedia Türkü Ansiklopedisi, 2021).

Gurbete giden sevgili yaşadığı el diyarında kendisini bir “garip” gibi görür. Her şeye yabancı olan âşık, şikayetlerini, dileklerini kısacası hayatını yazdığı türkülerde, yalnızlığını ve yine bu acıyı tarif eder:

*Gurbet elde baş yastığa gelende
Gayet yaman olur işi garibin
Gelen olmaz giden olmaz yanına
Sızılar toprağı daşı garibin*

*Anam yok ki yaka yıka yaş döke
Bacım yok ki saçlarından saç söke
Gardaş yok ki mezerime daş dike
Bir çaludur mezer daşı garibin (Tuna, 2000: 264).*

Âşık Rahim Sağlam’dan alınan “Doktor” türküsünde, gurbet elde ölümün yalnızlığına dikkat çeker ve yas tutan kuşlar örnek verilir:

*Bu yol Pasine’e gider
Döner tersine gider
Gurbet elde ölenin
Kuşlar yasına gider (Kurnuç, 2005: 485).*

Çekilen gurbetin ve ayrılığın uzun sürmesi kişiye bazen tecrübe kazandırır ve âşık, bu duruma düşenlerin hasta olduğunu belirterek, kendisinin onlara doktorluk yapmak istediğini söyler:

*Bir matara yaptırırım
Konya ustalarına
Beni doktor etseler
Gurbet hastalarına (Tuna, 2000: 161).*

Çoğu derlenen türkü, dil ve kullanılan üslup bakımından farklı yöreleri yansıtabilmektedir. Bazen doğduğu yer değil de söylendiği yöre tarafından benimsenmiştir.

Bu türkülerle şarkıların hepsinin Erzurum’un kendi malı olduğu iddia edilemez. Bazıları Erzurum’da doğmuşlardır. Bir kısmında Azerbaycan ile, Kafkasya ile sıkı münasebetin doğurduğu tuhaf bir çeşni, bütün melez şeylerde ki o marazi hislilik vardır (Tanpınar, 1972: 65).

Giderem men Tebriz’e

*Bir dahi gelmem size
Şirinin datlı dili
Yadigar kalsın size*

*Giderem men Şirâz'a
Dayanamam bu naza
Gel koklaşah benim kız
Belki gelmem bu yaza (Tuna, 2000: 256).*

Türkülerde gurbet, ayrılık ve özleyiş ile birlikte dağlar beraber tasvir edilir. Dağlar aşılmaz ve zordur. Seven kişi, sevdiğine ulaşmak için dağları aşmaya çalışır ya da dağlara yalvararak onlardan sevdiğini vermelerini ister. “Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek” türküsünde de yârin peşine düşme, onu arama olgusu vardır. Zaten türkünün isminde dahi gurbet teması şair tarafından yansıtılmıştır:

...
*Elli gündür bu dağları aşalı
Altmış gündür yar peşine düşeli
Eğlen yiğit odaları döşeli
Yarı bulamazdı bilmem kaç gündür (Tuna, 2000: 292).*

...

1.3. Erzurum Türkülerinde Ayrılık Teması

Ayrılık, kişinin sevdiğinden ya da memleketinden, birtakım nedenlerden ötürü uzaklaşmasıdır. Aşkın olduğu yerde en önemli korku kaynağı ayrılıktır. Aşkın belki de varoluş nedeni ayrılıktır. Kimi türküde aşık sevdiğinin arkasından bakakalır, kimi türküde aşık, sevdiğinin kıymetini ayrılınca anlar. Kimi türkülerde ise ayrılık, kötü sonların habercisidir (Şengül, 2017: 324).

Erzurum türkülerinde gurbet ve ayrılık deyince şüphesiz ki akla ilk, Âşık Yaşar Reyhani'den derlenen “Öz Canımdan Çok Sevdiğim Erzurum” isimli türkü gelir. Hakkında çıkan asılsız bir dedikodu yüzünden Erzurum'dan göç etmek zorunda kalan Reyhani, kendine iftira atanlara sitem eder ve çaresizce gidişini anlatır:

*Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum
Çaresiz dişimi sıktım gidirem
Gafillerden darbe yedi gururum
Kaderime boyun büktüm gidirem (Türküpedia Türkü Ansiklopedisi, 2021).*

Savaş ve toplumsal olaylar da dönemin insanlarını çoğu zaman ayrılığa ve gurbete zorlamıştır. Zira bunun en somut örneği, 1. Dünya Savaşı yıllarında geçen, Muammer Özkavcı'nın, Raci Alkır'dan derlediği "Göç Göç Oldu" isimli türküdür.

Göç yola dizilir. Erzurum'un Batısına Anadolu'nun daha içlerine doğru insanı az bir kervan gider. Kimisi kağnulara, kimisi katırlara yüklemiştir yükünü. Yürekleri parça parça eden bir manzara görünür Erzurum Ovasında. Palandöken'i de bir mahzun duman bürümüştür. Erzurum çaresiz, Erzurum ağlamaktadır. İnsancıklar Erzurum'a bakıp ağlıyor, ağladıkça içleniyor, içlendikçe dillerine hakim olamıyorlar. Kimileri isyan edercesine beddualar ediyor; kimileri Allah'a yalvarıyor; kimileri de acıklı türküler yakıyordu. Bu türkü o günlerin bir izidir.

*Göç göç oldu göçler yola dizildi
Uyku geldi ela gözler süzüldü
Üç gün oldu elim yardan üzüldü
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.*

...
*Asker indi Ilca'nın düzüne
Geri döndüm şehir çarptı gözüme (Geri döndüm düşman çarptı gözüme.)
Ben garibem kimse bakmaz yüzüme.
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu (Güven, 2005: 392).*

Klasik edebiyatta dahi çok sayıda örneği bulunan doktor, hasta ve derman gibi motifler, günümüz Türkiye sahası ürünlerine de yansımıştır. Sevgiliden ayrılmak ve ona özlem duymak, belki de kişi için hastalığın başlangıcıdır:

*Eşiğin altında çift ilân öter
Yârinden ayrılan bir tevür yatar
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yoluna*

*Eşiğin altında ilân olur mi
Yârinden ayrılan derman bulur mi
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yoluna*

*Eşigin altında ilân yuvası
Gurbete çıkana tanrı duası
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yolunda (Tuna, 2000: 232).*

Türkülerde gurbet ve ayrılık ana motiflerdendir. Bu doğrultuda âşık, sevdiğinden ayrı düştüğü için ona öneride bulunup, nasihat verebilir. “Ela Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem” isimli türkü bu açıklamayı doğrular niteliktedir:

*Ela gözlüm ben bu elden gidersem
Zülfü perişanım kal melûl melûl
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melûl melûl*

*Elvan çiçekleri takma başına
Kudret kalemini çekme kaşına
Beni ağlatırsan doyma yaşıma
Ağla gözyaşını sil melûl melûl*

*Karacoğlan der ki ölüp gidince
Bende güzel sevdim kendi halimce
Varıp gurbet ele vasil olunca
Dostlardan haberim al melûl melûl (Tuna, 2000: 217).*

“Kömür Gözlüm Ben Bu Yerden Gidersem” isimli farklı bir türkü varyantında, sevgiliye nasihatlar ve öneriler yine devam etmekte ve ayrıca âşık, gurbette kötü bir haber aldığından bahsetmektedir:

*Kömür gözlüm ben bu yerden gidersem
Hoşça geçin yaran ile eşinen
Gurbet elde kem haberin alırsam
Döğünürüm kara bağrım taşınan (Bulut, 1984: 110).*

Çoğu zaman gurbet yollarına düşülmeden, ayrılıklar yaşanmadan, aşıklardan son istekler ağızlarından dökülür:

*Gider oldum el başıma derildi
Gitme dedi yar boynuma sarıldı*

Kısmetimiz gurbet ele verildi

Çık sallan ki boyun görüm gidim yar (Bulut, 1984: 110).

Evlilikle birlikte yaşanan ayrılıklar aile fertleri için daima zor olmuştur. Erzurum'da da gelin baba evinden çıkarken, erkek kardeşi dış kapıyı tutar ve damat tarafından hediye almaya çalışır. Bu merasim yaklaşırken gelinin kız kardeşi içeriden bir deyişle haykırır:

Karşıdan gel bir görüm

El uzat bir gül verim

Buna ayrılık derler

Daha ben nasıl görüm

Suratın asma bacı

Herkesten yosma bacı

Aramız uzak oldi

Selamın kesme bacı

Ocağa attım sacı

Ayrılık ödden acı

Ara verin komşular

Sarılak iki bacı

Gel bacım ağlayak

Gümüş kemer bağlayak

Evvelden çift gezerdik

Şimdi nasıl ayrılak (Bulut, 1984: 113).

Ayrılık temalı türkülerin, atışma örneğine de rastlanılır. Aile fertleri gurbete gideni yolcu ederken arkasından türküler yakar. Sadece eşler sevdiklerini gurbete yollamamıştır, savaş ya da ekonomik nedenlerle annesinden, babasından ve kardeşlerinden ayrılanlar da olmuştur. Aşağıda verilen türküde ise gurbete yollanan ağabeyin ayrılık acısı çeken bacısı tarafından, ona türküyle cevap verdiği görülür. Duygularını karşılıklı olarak kıt'alara dökmeleri ise türkülerin zengin yönlerinin göstergesidir:

Ah ele elveda silanın toprağı daşı

Terk olundi sehre yaziler size

*Ele fikr-i hayalımdan gomşular çıkartmam sizi
Ele nama gönderirem bazılar size*

*Ey ele yığılsalar bir araya gelseler
Leyl-ü nahar hetirimi sorsalar
Ele diyar-ı gurbete cihan deseler
Çara yoh arzular bu gönül sizi
Oradan hicret etdi yindi ki bacısı yolun üstünde leçeğini sarmış ağılır. Aldi
bahalım bacısına ne dedi:
Ah ele bağlama uğrumi candan ezizim
Ağlayarah düşem yollara baci
Ey ele bu yohsulluh benim cana kâr etmiş
Hicret edim gidim ellere bacım*

Aldi bacisi:

*Ah ele gardaş sen gidersen senin ismin yoh olur
Ara yerde dağdağalar çoh olur
Ele gülşene münasip gülün zağ olur
Yad bülbüller gunar, gülleren gardaş*

Aldi gardaş:

*Ah arzım çeker bu gurbeti dadına
Ele canım gurban olsun gam firgetine
Gönül arzulemiş gider yadına
Dertli Kerem ile düner ağlarım*

Aldi bacisi:

*Ah ele gara olsun gardaş bele olan yaziler
Ele yüreğime derd birahtın sızılar
Evede boyni buruh çiftler guzular
Mehdaç olur elden ellere gardaş (Belekoğlu, 1971: 67-68).*

1.4. Erzurum Türkülerinde Özlem Teması

Sevgiliyi ve memleketi özlemek, kişinin acı ile yoğrulması demektir. Onlardan uzak kalmak, özlem duygusunu öne çıkarır. Duyguların bu denli artması, âşığı sevdiklerine mektup ve şiir yazmasına yönlendirmiştir. Duyulan özlemi, sevdiklerine tarif ederek satırlara dökmesi, belki de âşık için acılarının hafiflemesine yardımcı olacaktır. Türkülerde işlenen bu konu, âşığın zor

durumunu bizlere gösterir. Bazen de çeşitli mazmunlarla birlikte bu durum zenginleştirilir.

Âşıklar, gurbetten ve ayrılıktan doğan özleyişlerini sevdiklerine haber vermek için çoğu zaman eserlerinde güvercin, turna gibi canlıları; bazen de yağmur, rüzgâr gibi hava olaylarını kullanırlar ve bu duygularının müşküllüğünü ifade etmek istediklerinden dolayı Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi çeşitli halk hikâyesi kahramanlarına gönderme yaparlar.

Toplumsal sorunları böylesine bir derinlik içinde şiirine sokan Reyhani, âşık tarzı şiir geleneğinin vazgeçilmez konularından olan aşk ve tabiat karşısında da aynı hassasiyeti gösterir. Şiirlerde sıkça ortaya konulan sevgili tasvirlerinin tabiatla bütünleştirildiği görülür (Düzgün, 2015: 26).

(yar ey) Ey rüzigar gidersen canana söyle beni

Onda merhamet varsa yakmasın böyle beni

Ben buraya uğrayalı bana Mecnun dediler

Ben nasıl Mecnun'un bilmem aramaz Leyla beni (Kurnuç, 2005: 92).

Faruk Kaleli'den alınan bu türkü ise turnaları diyar diyar gezdirerek sevdiğine selam götürmelerini ister:

Ey kalkın durnam kalkın Van'dan sökülün

Erciş'in gölüne dolun dökülün (durnalar ey)

Malazgirt beyinden korkun sakının

Ordan yâre selam edin durnalar

Çıkam Akbabaya edem niyazı

Uğrama Pasen'e geç gelir yazı (durnalar ey)

Bizde de misafir Erzurum sazi

Ordan yâre selam edin durnalar (Tuna, 2000: 289).¹

“Anacan Ana” isimli türküde de özlem teması yoğun hissedilir. Aşık, gurbete gönderdiği sevdiğinin çabuk dönmesini ister:

¹ Âşık Reyhani, yapılan bir röportajda bu türkünün Faruk Kaleli'ye ait olamayacağını söyler fakat TRT repertuarında kayıtlı kaynak kişi, Faruk Kaleli'dir: “İki kıta, kimin olduğu belli değil. Faruk Kaleli'den alınmış derler, Hasankalelidir, şairmiş ve doktordur ki Faruk Kaleli'nin işi değil bu yani. Ortak malı, artık hani Emrah'ın bilemiyoruz, sahibi yok.” (Taşlıova, 2018: 942).

*Anacan ana
Sarı sarı zülûf sarı
Kars'a yolladım yâri
Sen mevlayi seversen
Tez gönder gelsin yâri (Bulut, 1984: 130).*

Türkülerde âşık, sevdiğini sadece uzak ellerde özlemez. Bazen mahalle bile ona uzak diyar gelir ve o nispette ayrılığını, alışılmış cilvelerden neden mahrum olduğunu sorgular ve bunu bu şekilde dile getirir:

*Aşşağı mehlenin allı gelini
Gelmez mehlemize bilmem nedendir
Her geldikçe bir çift buse verirdi
Kesti busemizi bilmem nedendir (Tuna, 2000: 131).*

Gurbete düşen, geride bıraktığı sevdiklerine özlemini ve acısını dile getirmek için çoğunlukla mektup gönderir. Çünkü ayrılığın ve özlemin olduğu yerde türkü ve mektup bulunur. Birbirini merak eden sevgililerin çetin şartlar altında yazdıkları mektup, gönderilen kişi için her zaman değerlidir:

*Bu gece buralıyam
El vurma yaralıyam
Gitti yârim gelmedi
Ben bahtı karalıyam*

*Bu gece serin gece
Uykusu derin gece
Yardan bir name gelmiş
Okurum hece hece (Tuna, 2000: 166).*

Bir maya türü olan "Su Gelir Taşa Değer" isimli türküde de gönderilen mektubun kıymetine vurgu yapılır:

*Su gelir taşa değer
Su gelir taşa değer
Kirpikler kaşa değer
Yardan bir name gelmiş
Azizdir başa değer (Belekoğlu, 1971: 60).*

Nusret Toruni' den alınan "Sabah İle" isimli türküde de mektup ve postacı imgeleri işlenir:

Sıladan bir haber aldım gel diye

*Yazmış bir pusula yar sabah ile
Göz yaşıyla sitem etmiş bil diye
Okudum nameyi sor sabah ile*

*Ayrılık ölümden acıdır acı
Başvurdum tabibe yokmuş ilacı
Sana ricam olur canım postacı
Götür mektubumu ver sabah ile (Kurnuç, 2005: 481).*

Sevdiğine mektup yazmanın, haber vermenin önemi gurbette daha iyi anlaşılır. Zira çekilen hasret o kadar şiddetli olur ki yârin yolunu gözlemek yerine, mektubu getiren postacının yolu gözlenir:

*Has bahçede kırmızı gül destesi
Ben olmuşam nazlı yarin hestesi
Gidip görem yar kokusu gelir mi
Şimdi gelir şu oltu'nun postası*

*Has bahçede kırmızı gül destedir
Benim sevdiceğim daha yosmadır
Nice oldu haber gelmedi yardan
Kendim gurbet elde gönlüm yastadır (Tuna, 2000: 294).*

Gurbetteki yâri özlemek, özleyen için zor durumlar oluşturur. Öyle ki sevgiliye duyulan özlem, aşığı tıpkı bir çoban gibi yollara, dağlara düşürebilir ve o yollarda canını feda edebilir:

*İbrik sıra su sıra
Yârim gitmiş Mısır'a
Olaydım abdi çoban
Düşeydim ardı sıra*

*İbrik aldım elime
Su damladı koluma
Yârim gelse ben görsem
Gurban olim yoluna (Tuna, 2000: 280).*

Dağlara çıkma ve sevgiliyi arama motifleri Anadolu türkülerinde çoğunlukla bulunur. Erzurum türkülerinde de bu motifler, özlem duygusuyla ilişkili olarak ön plana çıkar:

Tutam yâr elinden tutam

Çıkam dağlara dağlara

Olam bir yareli bülbül

İnem bağlara bağlara

...

Emrah der ki bu günümdür

Arşa çıkan tütünümdür

Yâre gidecek günümdür

Düşem yollara yollara (Bayburtlu, 2021: 61).

“Tel Sarı Zülûf Sarı” türküsünde ise dağlara yakarış vardır:

Tel sarı zülûf sarı

Dağlara saldım yarı

Dağlar Allah'ın seversen

Tez gönder nazlı yarı (Tuna, 2000: 387).

Özlem, her zaman yaşayan kişiye duyulmaz. Ölen veya şehit olanlara da hasret duyulur. Ölüm de bir tür gurbettir. Çünkü ölen, dünyasını değiştirir yani bir göç yaşar. Türkülerin ağıt kolunda yer barındıran ölüm imgesi, daima özlemle ilintilidir. Erzurum yöresine ait aşağıdaki Yemen türküsü de ağıt türündedir ve aşık kendi çaresizliğini yansıtır, sevdiğinin gurbetten dönemediğini dile getirir:

Mızıkâ çalındı düğün mü sandın

Al beyaz bayrağı gelin mi sandın

Yemene gideni gelir mi sandın

Dön gel ağam dön gel dayanamiram

Uyku gaflet basmış uyanamiram

Ağam öldüğüne (ey ey ey) inanamiram (Tuna, 2000: 342).

Sonuç

İnsanların iç dünyasını yansıtan, beşikten mezara kadar en güzel anılarımızı içine alan, dikkate değer edebi mahsullerimiz türkülerimizdir. Zira halk türkülerimiz bazen tarih belgelerinden daha değerli olmuştur. Türkülerde, gelenekle ve geçmişle ilgili eski yaşamımızın izleri vardır. İnsan hayatının bir tür

özeti olan, geçmişle günümüz arasında bağ kuran türküler, zengin içeriğiyle öne çıkmış, ezgiyle birleşerek sevilmiş ve akıllarda kalmıştır. Fakat türkülerde işlenen konular, genellikle acıyı içermektedir. Erzurum türkülerinde ise bu acı yön; gurbet, ayrılık ve özlem gibi motiflerle işlenmiştir.

Erzurum yöresinde derlenen türküler çoğunlukla hüznü tarafıyla yansıtılmıştır. Söz konusu türküler, söyleyenin hayatından birer parça taşır ve dinleyen de kendi hayatından izler bulur. Birbiriyle bağlantılı olan gurbet, ayrılık ve özlem temaları, alt yapısında bir felsefe barındırır. Aşığın gurbet ellerde gam yastığına yatması, ayrılığın bir dağ gibi üstüne gelmesi, rüzgardan sevgilisine selam götürmesini istemesi ve gurbette öldüğünde kuşların yasını tutacağını bilmesi, bu türkülerin felsefesini açıklar. Ele alınan konularda ise zorluğun ve acının tarifi birtakım benzetmelerle açıklanır; engeller anlatılırken dağlara, dağları aşarken çobana, sevdiğine haber göndermeye çalışırken turnalara, sevgiliye duyulan hasretin büyüklüğünü tarif etmek için Leyla ile Mecnun gibi halk hikâyesi kahramanlarına göndermeler yapılmıştır. Erzurum türkülerinde gurbet, âşığı zor durumda bırakmıştır ve bundan dolayı âşık, bu zor durumdan kurtuluşunu türkülerde aramıştır.

Erzurum türkülerinin içinde barındırdığı duygular, dönemin ve şahıslarının psikolojik durumlarını bizlere göstermiştir. Bundan dolayı gurbet, ayrılık ve özlem temalı türkülerin, bir takım sosyal sorunlardan kaynaklandığı aşikârdır. Ayrıca bu çalışmaya dahil edilmeyen türkülerde, Erzurum'un fiziksel özelliklerinden de bahsedilmesi, şehrin kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun için Erzurum türkülerinin adeta bir hazine mahiyetinde olduğu, içinde barındırdığı bilgiler ve verdiği nasihatlerle geleceğimizi şekillendirmede bize ışık tuttuğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aça, M. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (6. Baskı). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Akselçuk, E. (1959). *Mahalli Halk Türkülerimiz*. Tarih Yolunda Erzurum, 17-19.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lügati't-Türk*. İstanbul.
- Bayburtlu, A. S. (2021). *Erzurumlu Türkü Paşa Raci Alkır*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Belekoğlu, N. (1971). *Erzurum Türküleri*. Adana: Kemal Matbaası.
- Bingöl, İ. (1999). *Türkülerde Yaşayan Şehir: Erzurum*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Bulut, S. (1984). *Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru*. Ankara: Emekli Ofset.
- Düzgün, D. (2015). *Erzurum'un Yüzleri "REYHANI"*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Eriş, M. (2012). *81 İilde Kültür ve Şehir: Erzurum*. İstanbul: Kültür Konseyi Yayınları.
- Güven, M. (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikayeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi.
- Kurnuç, M. Z. (2005). *Erzurum ve Türk Müsikisi*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Şengül, M. B. (2017). *Bitlis Türkülerinde Aşk, Ayrılık ve Sosyal Hayat*. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 324.
- Tanpınar, A. H. (1972). *Beş Şehir*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Taşdelen, V. (2006). *Türkü ve Mektup*. Hece, 183.
- Taşlıova, M. M. (2018). *Âşık Geleneğine Sanatına ve Edebiyatına Dair: Reyhani Diyor Ki*. Turkish Studies-Language and Literature/13, 942.
- Tuna, K. (2000). *Erzurum Türküleri ve Nazariyatı*. Ankara.

Türküpedia Türkü Ansiklopedisi (2021). *Repertükül Repertuvar Türküleri Külliyyatı*. <https://www.repertukul.com/OZ-CANIMDAN-COK-SEVDIGIM-ERZURUM-941> (7 Nisan 2021).

Türküpedia Türkü Ansiklopedisi (2021). *Repertükül Repertuvar Türküleri Külliyyatı*. <https://www.repertukul.com/YATTIM-GURBET-ELDE-GAM-YASTIGINA-800> (7 Nisan 2021).

Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yakıcı, A. (2010). *Türkünün Tarihçesi, Tanımı, Türk Dünyasındaki Yeri*. Türk Yurdu, 91-98.